

4.3. Збройні конфлікти на пострадянському просторі як інструмент утримання нових незалежних держав в орбіті впливу Кремля

Сучасні збройні конфлікти відрізняються тим, що межі між внутрішнім і міжнародним протистоянням стираються. Як наслідок, будь-який формально незначний локальний конфлікт потенційно може мати серйозні наслідки в регіональному, і навіть загальносвітовому масштабі.

Дослідженням конфліктів (в т.ч. збройних) на пострадянському просторі займалося широке коло науковців, як з числа українських вчених (Г. Перепелиця¹⁸⁸, О. Маначинський¹⁸⁹, К. Поліщук¹⁹⁰, В. Мандрагеля¹⁹¹), представників нових держав Східної Європи¹⁹², так і дослід-

¹⁸⁸ Перепелиця Г.М. Конфлікти в посткомуністичній Європі. – К., 2003. – 431 с.; Перепелиця Г.М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи. – К., 2003. – 254 с.

¹⁸⁹ Конфликты и войны после распада СССР / В.Ю. Богданович, А.Я. Маначинский, Ю.В. Егоров, В.А. Муха, А.А. Бортник. – К., 2008. – 420 с.; Маначинский А. Особенности конфликтов на постсоветском пространстве. // Підтекст. – 1998. – №33. – С.16–21, №34. – С.18–23; Маначинский А. Война или конфликт? // Підтекст. – 1998. – №37-38. – С.30–34.

¹⁹⁰ Поліщук К. Чинники конфліктогенності та передумови виникнення і ескалації конфліктів на пострадянському просторі 90-хроків ХХ століття // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2015. – №37. – Ч. 3.

¹⁹¹ Мандрагеля В.А. Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз: монографія – К., 2003. – 570 с.

¹⁹² Абдулатипов Р.Г. Этнополитические конфликты в странах СНГ: некоторые миротворческие и правовые механизмы разрешения. – Баку, 1996. – 365 с.; Жирохов М. Семена распада. Войны и конфликты на территории бывшего СССР. – СПб., 2012. – 688 с.; Здравомыслов А. Межна-

ників із Заходу¹⁹³. Вони зробили значний внесок у розуміння витоків, перебігу та наслідків цих конфліктів, а також можливих напрямків/способів/механізмів їх врегулювання.

Агресивні дії Росії в Грузії та Україні змусили багатьох західних дослідників по-новому поглянути на збройні конфлікти в країнах, які утворилися на території колишнього Радянського Союзу. Вони, зокрема, роблять висновок, що ключовим чинником, який впливав і впливає на ситуацію в цих «гарячих точках», є позиція та політика Російської Федерації, яка агресивними експансіоністськими діями намагається відновити втрачений вплив¹⁹⁴.

Серед актуальних українських досліджень останнього часу варто виділити публікації В. Горбуліна¹⁹⁵, Є. Магди¹⁹⁶, Р. Додонова¹⁹⁷, І. Зельмано-

циональные конфликты в постсоветском пространстве. – М., 1997. – 607 с.; Кавтарадзе С.Д. Этнополитические конфликты на постсоветском пространстве. – М., 2005. – 223 с.; Мальшева Д.Б. Конфликты в развивающемся мире и СНГ: религиозный и этнический аспект. – М., 1997. – 122 с.; Мяло К.Г. Россия и последние войны XX века (1989-2000): К истории падения сверхдержавы. – М., 2002. – 478 с.; Пряхин В.Ф. Региональные конфликты на постсоветском пространстве: (Абхазия, Южная Осетия, Нагорный Карабах, Приднестровье, Таджикистан). – М., 2002. – 312 с.; Этнические и региональные конфликты в Евразии: в 3 кн.: Кн.2. Россия, Украина, Белоруссия / общ. ред. А.Зверев, Б.Копшперс, Д.Тренин. – М., 1997. – 224 с.

¹⁹³ Post-Soviet Political Order. Conflict and State Building. – London, 1998. – 214 p.; Hughes J., Sasse G. Comparing Regional and Ethnic Conflicts in Post-Soviet Transition States: An Institutional Approach. – London School of Economics and Political Science – [Електронний ресурс]: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/ec9fd8c-c39a-4c11-97c3-869bd4f489ac.pdf>; Lynch Dov. Separatist States and Post-Soviet Conflicts // International Affairs (Royal Institute of International Affairs). – 2002. – Vol. 78. – № 4. – P. 831-848. – [Електронний ресурс]: <https://www.jstor.org/stable/3095759>; New States, New Politics: Building the Post-Soviet Nations / Bremmer I., Taras R. (eds.). – Cambridge, 1997. – 743 p.

¹⁹⁴ Post-Soviet «frozen conflicts». – [Електронний ресурс]: <https://www.euractiv.com/section/armenia/linksdossier/post-soviet-frozen-conflicts/>; Klimenko E. Protracted armed conflicts in the post-soviet space and their impact on Black Sea security // SIPRI Insights on Peace and Security. – 2008. – №8. – [Електронний ресурс]: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-12/sipriinsight1808_0.pdf; Hamilton R. E. The Post-Soviet Wars: Part I // Foreign Policy Research Institute. – [Електронний ресурс]: <https://www.fpri.org/article/2017/12/post-soviet-wars-part-i/>; Hamilton R. E. The Post-Soviet Wars: Part II // Foreign Policy Research Institute. – [Електронний ресурс]: <https://www.fpri.org/article/2017/12/post-soviet-wars-part-ii/>; Klein M. Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space: Aims, Instruments and Perspectives // SWP Research Paper 2019/RP. – 01, January 2019. – [Електронний ресурс]: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2019RP01_kle.pdf; Fischer S. Not Frozen! The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine // SWP Research Paper 9/2016. – Berlin, 2016. – [Електронний ресурс]: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2016RP09_fhs.pdf

¹⁹⁵ Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К., 2017. – 496 с.; Горбулін В.П. Гібридна війна: все тільки починається // Дзеркало тижня. – 2016. – №11. – 25 березня; Горбулін В.П. 2017-й: далі буде... // Дзеркало тижня. – 2016. – №24. – 2 липня.

¹⁹⁶ Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти. – Харків, 2015. – 304 с.; Магда Є.В. Гібридна агресія Росії: Уроки для Європи. – К., 2017. – 268 с.

¹⁹⁷ Додонов Р.О. Конфлікт на Сході України у дзеркалі соціально-філософської рефлексії: монографія. – Вінниця, 2016. – 200 с.; Додонов Р.О. Закономірності розгортання збройних конфліктів у XXI столітті // Вісник Донецького національного університету. Серія: філософські науки. – 2017. – Травень. – С. 85–94.

вича¹⁹⁸, О. Алексейченка¹⁹⁹, колективні монографії науковців ІВІ НАНУ «Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору»²⁰⁰, НІСД – «Режим Путіна: перезавантаження-2018»²⁰¹, «Онтологія війни та миру: безпека, стратегія, смисл»²⁰² та «Донбас і Крим: ціна повернення»²⁰³, ШІЕНД НАНУ – «Донбас в етнополітичному вимірі»²⁰⁴ та інші, в яких розкривається справжня роль та цілі Російської Федерації у збройних конфліктах на території колишнього Радянського Союзу.

Типи, види воєнних конфліктів та їх класифікація докладно розглядаються Г. Костенком²⁰⁵, іншими українськими науковцями²⁰⁶. Юридичні аспекти збройних конфліктів проаналізовано у роботах С. Бескоровайного²⁰⁷.

На позначення криз на пострадянському просторі²⁰⁸ використовується низка термінів: «війна», «збройний/військовий/воєнний/локальний конфлікт», «гарячі точки», «заморожений конфлікт» тощо, що часто створює плутанину та спричиняє невірне розуміння суті та особливостей перебігу цих конфліктів. У вітчизняній²⁰⁹ та зарубіжній²¹⁰ науці

¹⁹⁸ Зельманович І. І. «Заморожені» конфлікти на пост-радянському просторі як вияв інституційної кризи політики ЄС // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – 2016. – № 3. – С. 127-135.

¹⁹⁹ Алексейченко О. В. Геополітичні інтереси Російської Федерації у зоні «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 117. – С. 8-15.

²⁰⁰ Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору: монографія / за редакцією канд. іст. наук, доц. А.Г. Бульвінського – К., 2017. – 288 с.

²⁰¹ Режим Путіна: перезавантаження-2018 / М.М. Розумний (заг. ред.). – К., 2018. – 480 с.

²⁰² Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни та миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. – К., 2019. – 560 с.

²⁰³ Донбас і Крим: ціна повернення / ред. кол.: В. П. Горбулін (гол. ред.). – К., 2015. – 474 с.

²⁰⁴ Донбас в етнополітичному вимірі. – К., 2014. – 584 с.

²⁰⁵ Костенко Г.Ф. Типи, види воєнних конфліктів та їх класифікація // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 1999. – Вип. 2. – С. 48-57.

²⁰⁶ Мандрагеля В. Війни (збройні конфлікти) XXI ст.: зміна базових парадигм // Людина і політика. – 2002. – № 5. – С. 84-91; Шевченко О. Збройні конфлікти та шляхи їх врегулювання // Соціальна психологія. – 2005. – № 2. – С. 28-37.

²⁰⁷ Бескоровайний С.Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання // Юридична наука. – 2014. – № 3. – С.116-126.

²⁰⁸ Особливості виконавчої влади в пострадянській країні: монографія / за заг. ред. О.О. Кордуна. – К., 2000. – 245 с.

²⁰⁹ Див., наприклад: Гуржій О., Пилявець Р. Сучасна воєнно-історична та воєнна термінологія: Проблемні питання. – [Електронний ресурс]: http://shron1.chtyvo.org.ua/Hurzhiu_Oleksandr/Suchasna_voienno-istorichna_ta_voienna_terminolohia_problemi_pytannia.pdf; Пилюшенко Я.С. Демаркація понять «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт» та «війна». – [Електронний ресурс]: <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/152571/151656>; Денисов С.Ф., Кардаш К.С. Воєнний конфлікт: зміст та співвідношення з близькими поняттями // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Юридичні науки». – 2012. – № 1(2). – С. 107-113; Сірий С. Сутність поняття «локальна війна» і «воєнний конфлікт» та їх типологія // Політичний менеджмент. – 2006. – № 4. – С. 124-134.

²¹⁰ Арцибасов І.Н., Егоров С.А. Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия – М., 1989. – 248 с; Барынькин В.М. Локальные войны на современном этапе (характер, содержание, классификация) // Военная мысль. – 1994. – №6. – С. 7-11; Клименко А.Ф. К вопросу о теории

продовжують точитися дискусії щодо змісту, обсягу та співвідношення цих понять.

На розуміння цих понять впливають також і семіотичні аспекти, контекст їх вживання. Так, Г. Яворська висуває тезу про два асиметричні модуси існування війни – фізичний та дискурсивний. При цьому в умовах сучасної гібридної війни дискурсивний модус набуває принципової ваги, адже конфлікт інтерпретацій під час гібридної війни використовується як різновид зброї поряд з іншими невійськовими компонентами гібридних дій²¹¹.

Найчастіше на позначення зіткнень на пострадянському просторі вживається поняття «збройний конфлікт», яке активно почало застосовуватися у міжнародній юридичній практиці після ухвалення Женевської конвенції 1949 р.²¹².

Щоправда, Конвенція чітко розмежовує внутрішні та міжнародні збройні конфлікти, в той час як сучасні гібридні конфлікти на пострадянському просторі мають змішаний характер. Саме тому на позначення таких конфліктів дослідниками та експертами пропонується «транснаціоналізована інсургенція» (І. Гомза)²¹³, «інтернаціоналізований внутрішній збройний конфлікт, який відбувається між урядом держави та однією або кількома внутрішніми групами за втручання інших держав з одного або обох сторін» (UCDP/PRIO)²¹⁴, «інтернаціоналізований збройний конфлікт» (internationalised armed conflict) (IISS)²¹⁵. Міжнародний кримінальний суд також вважає, що Україна переживає «міжнародний збройний конфлікт... паралельно з неміжнародним збройним конфліктом» (параграф 169)²¹⁶. У цьому ж ключі робить висновки RULAC²¹⁷.

военных конфликтов // Военная мысль. – 1992. – №10. – С. 24-35; Война и мир в терминах и определениях // под ред. Д.О. Рогозина – М., 2004. – 624 с.

²¹¹ Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт // Стратегічні пріоритети. Серія: Політика. – 2016. – № 4. – С. 41-48.

²¹² Арцибасов І.Н., Егоров С.А. Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия – М., 1989. – С. 32-33.

²¹³ Гомза І. Гаситивогонь бензином: чому помилкова термінологія не допоможе вирішити кризу навколо України. – [Електронний ресурс]: <https://spa.ukma.edu.ua/quenching-fire-with-gasoline-translated/>

²¹⁴ Брік Т. «Громадянська війна» та інші кліше. Чому важливо вивчати термінологію, контекст і дані? – [Електронний ресурс]: <https://voxukraine.org/uk/gromadyanska-vijna-ta-inshi-klishe-chomu-vazhливо-vivchati-terminologiyu-kontekst-i-dani/>

²¹⁵ The Essence of Armed Conflict. ACS 2018 03 Essay 1. – [Електронний ресурс]: <https://www.iiss.org/publications/armed-conflict-survey/2018/armed-conflict-survey-2018/acs2018-03-essay-1>

²¹⁶ Report on Preliminary Examination Activities 2016. – [Електронний ресурс]: https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf

²¹⁷ International armed conflict in Ukraine. – [Електронний ресурс]: <http://www.rulac.org/browse/conflicts/international-armed-conflict-in-ukraine#collapse2accord>

Для цього дослідження ми виходимо з нормативно закріпленого визначення, яке міститься у Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII (підпункти 1 та 7 пункту 1 статті 1)²¹⁸. Відповідно до цього доктринального документу, збройний конфлікт є різновидом воєнного конфлікту (як форми розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили). Він представляє собою збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт). Подібним чином визначається збройний конфлікт і у Воєнній доктрині України 2015 р.²¹⁹.

«Заморожений» збройний конфлікт визначається експертами як ситуація, коли активний збройний конфлікт було де-факто припинено, але не було ані підписано мирний договір, ані прийнято іншого компромісного політичного рішення, яке б задовольнило сторони конфлікту²²⁰. При цьому конфлікт може у будь-який момент розгорітися з новою силою і в більших масштабах.

За своє суттю ці конфлікти є гібридними²²¹ та воєнно-політичними²²², тобто спрямованими на досягнення політичних цілей, якими є:

- боротьба за домінування в певному регіоні, яке забезпечує пріоритет реалізації національних інтересів РФ на цьому рівні;
- створення залежних/лояльних політичних режимів, які здійснюватимуть вигідну для РФ політику (передусім – зовнішню);
- силовий вплив на характер та орієнтації зовнішньої політики в разі неможливості створення лояльних режимів;
- стримування розвитку певної держави за рахунок необхідності для неї витратити/відволікати значні матеріальні та людські ресурси для протидії у гібридному протистоянні та штучно породженій нестабільності всередині суспільства.

Таким чином, більшість «гарячих точок» на пострадянському просторі можна віднести до гібридних внутрішніх збройних конфліктів,

²¹⁸ Про національну безпеку України від 21.06.2018, № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2018. – № 31. – ст.241.

²¹⁹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». – [Електронний ресурс]: // <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>

²²⁰ Семчинський К. В. Особливості примирення і миробудівництва в умовах заморожених конфліктів на пострадянському просторі // Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. – 2018. – Вип. 1. – С. 74–85.

²²¹ Стратегія і тактика гібридних війн в контексті військової агресії Росії проти України. – [Електронний ресурс]: <http://bintel.com.ua/uk/article/gibrid-war/>

²²² Перепелиця Г.М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи. – С. 12, 16, 63.

які мають інтернаціоналізований характер через наявність зовнішньої підтримки однієї або обох ворогуючих сторін.

Остання характеристика є надзвичайно важливою для розуміння суті конфліктів на пострадянському просторі. Так, на думку Л. Лещенко²²³ з Інституту міжнародних студій Вроцлавського університету, довготривалий та розповсюджений серед науковців та політиків підхід щодо класифікації військових конфліктів на пострадянському просторі як таких, які не мають статусу міжнародних, применшував або навіть нівелював роль Російської Федерації як безпосередньої сторони конфліктів²²⁴, натомість підкреслював миротворчу та стабілізуючу її складову²²⁵.

Після розпаду Радянського Союзу на пострадянському просторі (на територіях Придністровського регіону Молдови, в Абхазії, Південній Осетії і Нагірному Карабасі на Південному Кавказі)²²⁶ виникли декілька вогнищ напруги, які й донині є неврегульованими і представляють загрозу регіональній та міжнародній безпеці²²⁷.

Ці збройні конфлікти за своїми характеристиками мають свою специфіку – різні хронологічні та географічні рамки, різні формальні і фактичні причини та приводи для їх початку, тривалість, масштаб, наслідки тощо. Вони також різні за типом. Але спільним для них виступає активне – пряме або приховане – втручання Росії у перебіг цих конфліктів.

Слід підкреслити, що розпад СРСР став не причиною, а лише каталізатором загострення конфліктів в регіоні. Процеси розпаду СРСР стали спонукою для переходу цих конфліктів у демонстративну чи/та агресивну його фазу, що проявилось у етнічних зіткненнях, локальних військових протистояннях та війнах у батальній фазі.

²²³ Лещенко Л. Рішення Європейського суду з прав людини щодо жертв військових конфліктів на пострадянському просторі. Висновки для України // Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 23–24 травня 2017 р.). – Львів, 2017. – С.14.

²²⁴ Abresch W. A human rights law of internal armed conflict: the European Court of Human Rights in *Chechnya* // *European Journal of International Law*. – 2005. – Vol. 16. – № 4. – P. 741-767.

²²⁵ Див., напр.: Морозов Ю.В. Миротворческая деятельность России по урегулированию конфликтов в Европе. Ч.1: Операции на постсоветском пространстве. – М., 2007. – 135 с.; Гарант мира в любой точке планеты. Кто такие российские военные миротворцы. – [Електронний ресурс]: <https://tass.ru/armiya-i-opk/5826387>; Миротворцы в осаде. Почему нельзя выводить российских военных из Приднестровья – [Електронний ресурс]: <https://tass.ru/opinions/6476177>; Прилетел с миром. Россия продолжит свою миссию в Приднестровье // Российская газета. Федеральный выпуск. – 2019. – № 188(7946).

²²⁶ Поліщук К. Чинники конфліктогенності та передумови виникнення і ескалації конфліктів на пострадянському просторі у 90-х роках ХХ століття // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2015. – №37. – Ч. 3. – С.100-107.

²²⁷ Додонов Р.О. Закономірності розгортання збройних конфліктів у ХХІ столітті // Вісник Донецького національного університету. Серія: філософські науки. – 2017. – Травень. – С. 85-94.

У прихованій формі етнотериторіальні суперечки існували і в Радянському Союзі і в царській Росії, але виплеснулися назовні в період ослаблення центральної влади наприкінці 80-х років ХХ ст.²²⁸. Вже станом на березень 1991 р. було зафіксовано 76 внутрішніх екстериторіальних суперечок. Через рік вже на пострадянському просторі їх число зросло до 180²²⁹. А застосування збройних сил проти громадян почалося ще за часів формального існування СРСР у Тбілісі, Вільнюсі, Баку тощо²³⁰.

В основі цих конфліктів лежав цілий комплекс мовних, етнічних, соціально-економічних, політичних тощо суперечностей. Переважно це були регіони із застарілими, але не вирішеними до кінця соціальними проблемами, місця спільного проживання декількох національностей, зони етнічних та міжконфесійних конфліктів, коріння яких може сягати багатовікової давності.

Основними конфліктогенними регіонами на пострадянському просторі, де конфлікти знаходяться в «замороженому» стані, є території, так званих, самопроголошених «республік»²³¹ – Нагірно-Карабахської республіки (НКР) на спірній території між Азербайджаном та Вірменією, Придністровської молдавської республіки (ПМР) на території Молдови, Республіки Абхазія та Республіка Південна Осетія – обидві на окупованих Росією територіях Грузії. Більшість з цих «заморожених» чи, радше, «тліючих» конфліктів виникли на теренах колишнього Радянського Союзу ще на початку 90-х років²³².

З 2014 р. до цього переліку можна віднести і конфлікт на Сході України та в Криму, де Росія встановила свій ефективний контроль над так званими Донецькою народною республікою (ДНР) та Луганською народною республікою (ЛНР)²³³.

²²⁸ Этнотерриториальные конфликты. Семена распада: войны и конфликты на территории бывшего СССР. – [Електронний ресурс]: <https://military.wikireading.ru/14388>

²²⁹ Самая политическая карта СССР / О.Б.Глезер, В.А.Колосов, Н.Стрелецкий, А.И.Трейвиш // Московские новости. – 1992. – 17 марта.

²³⁰ «Крупнейшая геополитическая катастрофа». Как СССР стал Россией // Соловьев А. Герои 90-х. Люди и деньги. – [Електронний ресурс]: <https://document.wikireading.ru/31367>

²³¹ Бесчекова К.О. До питання про типологію конфліктів на пострадянському просторі // Вісник Донецького національного університету. Серія: філософські науки. – 2017. – Травень. – С. 68-75; Локальные конфликты на территории бывшего СССР и РФ. – [Електронний ресурс]: <http://uaplace.com/istoriya/lokalnye-konflikty-na-territorii-byvshego-sssr-i-rf.html>; Воєнні конфлікти на території колишнього СРСР за участю РФ: Від Нагірного Карабаху до анексії Криму та окупації Донбасу. 09.10.2018. – [Електронний ресурс]: <https://www.slovoidilo.ua/2018/10/09/infografika/polityka/voeyenni-konflikty-terytoriyi-kolyshnoho-srsr-uchastyu-rf>

²³² Власюк О.С. Проблеми врегулювання «заморожених» конфліктів у контексті розбудови нової архітектури безпеки в Чорноморському регіоні // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2007. – Вип.13. – С. 20-24.

²³³ До 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України. – [Електронний ресурс]: <https://uin.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/do-5-richchya-vid-pochatku-zbroynoyi-agresiyi-rosiyskoyi-federaciyi-proty-ukrayiny>

Важливою характеристикою всіх зазначених «заморожених» конфліктів виступає активна військова участь у них Росії. З моменту офіційного розпаду Радянського Союзу на початку грудня 1991 р.²³⁴, Росія неодноразово застосовувала свої збройні сили у більшості збройних конфліктів на пострадянському просторі: у 1991–1993 рр. – під час воєн у Грузії, в Абхазії та Придністров'ї. Окрім того, у 1992–1999 рр. – під час осетино-інгушського конфлікту (1992), громадянської війни в Таджикистані (1992–1997), Першої чеченської війни (1994–1996), війни в Дагестані (1999), Другої чеченської війни (1999–2009). Опосередковано Росія і досі бере участь у конфлікті між Азербайджаном та Вірменією щодо Нагірного Карабаху.

Фактично, йдеться про неоголошену експансію Росії на пострадянському просторі, в основі якої лежить бажання Москви мати вирішальний вплив на зовнішню та внутрішню політику колишніх республік СРСР, які нинішня РФ вважає зоною своїх пріоритетних геополітичних інтересів.

Ця експансія пройшла кілька етапів в просторі і часі та сягнула свого піку у 2014 р., коли Росія, порушивши свої міжнародні зобов'язання, відкинувши всю систему міжнародного права, яка склалася у світі після Другої Світової війни, здійснила акт неприхованої агресії щодо України.

На етапі розширення експансії (1996 – початок 2000-х рр., приблизно до кінця 2004 р.) відбувалося протікання двох паралельних процесів, які призвели до того, що в арсеналі впливу на пострадянському просторі Росія почала дедалі частіше обирати «жорстку силу».

З одного боку, такі країни пострадянського простору, як Україна, Грузія, Молдова, які хоча й декларували традиційну для них «політику багатовекторності», доволі чітко взяли курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Це особливо рельєфно проявилось в ході так званих «кольорових» або «оксамитових» революцій – ненасильницьких масових акцій протесту з демократичними гаслами²³⁵: Революція троянд (Грузія, 2003), Помаранчева революція (Україна, 2004)²³⁶, Тюльпанова революція (Киргизстан, 2005), спроба кольорової революції в Узбекистані у 2005 р. Серед республік колишнього СРСР ці революції призвели до зміни правлячих еліт в таких країнах як Грузія, Україна та Киргизстан, а також повної чи часткової переорієнтації їх зовнішньої політики²³⁷.

²³⁴ Крюков В. На захист Біловезьких угод, або Коли ж помер СРСР // Дзеркало тижня. – 2011. – №45. – 9-16 грудня.

²³⁵ Дергачов О. Кольорові революції // Політична енциклопедія. – К., 2011. – С. 344.

²³⁶ Кульчицький С. Помаранчева революція. – К., 2005. – 368 с.; Кульчицький С.В. Помаранчева революція 2004 // Енциклопедія історії України: Т. 8. Па – Прик. – К., 2011. – 412–415.

²³⁷ Романюк О. Посткомуністичні революції // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4. – С. 16–28.

З іншого боку, хоча б формальне вирішення проблеми чеченського сепаратизму у першій половині 2000-х років суттєвим чином розв'язало Росії руки і на регіональній та міжнародній арені. «Піднявшись з колін», Росія вважала, що встановлення регіональної гегемонії в межах колишнього Радянського Союзу – необхідна умова завоювання світового престижу та статусу Великої держави²³⁸. І країни пострадянського простору, в яких відбулися «кольорові революції», суттєвим чином стояли на заваді реалізації цих планів.

З моменту приходу до влади у Росії В. Путіна елементи «жорсткої сили» почали застосовуватися все активніше. З часу війни у Грузії у серпні 2008 р. можна говорити про явну і не приховану експансію/агресію із застосуванням всього арсеналу «жорсткої сили» – від економічних важелів до прямої збройної агресії та окупації частини території. Під цією агресивною політикою припав на 2014 р., коли Росія розпочала відкриту фазу гібридної війни проти України. З цього моменту дії Росії повністю відповідають визначенню та ознакам агресії, встановлених ще у грудні 1974 р. резолюцією 3314 (XXIX) Генасамблеї ООН²³⁹

Збройні конфлікти, які розгорілися в нових незалежних державах після розпаду Радянського Союзу мають різні типи, причини, учасників та перебіг. Вони є різними за своїми масштабами, практичними проявами і наслідками. Спільним є те, що участь в них Росії під прикриттям «миротворчої місії» де факто є військовим втручанням у конфлікт на боці однієї з ворогуючих сторін. Причому у більшості випадків такою стороною є «сепаратисти»/інсургенти – певні збройні угруповання, які виступають проти законного центрального уряду під гаслами самовизначення та відокремлення. Виняток складає випадок Таджикистану, де Росія надала військову допомогу маріонетковому центральному уряду, та формально міждержавний вірмено-азербайджанський конфлікт за Нагірний Карабах, де Росія намагається створити систему залежностей для двох країн, водночас надаючи явну перевагу Вірменії.

«Миротворча участь» Росії у збройних конфліктах має своїм наслідком не мирне врегулювання ситуації, а «заморозку» ситуації на рівні, коли безпосередні збройні сутички між ворогуючими сторонами припиняються, але конфлікт остаточно не вирішується.

²³⁸ The post-soviet space as the sphere of influence of Russia: «Compelling to friendship» mission. – [Електронний ресурс]: <https://www.geopolitica.info/the-post-soviet-space/>

²³⁹ Определение агрессии. Утверждено резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1974 г. – [Електронний ресурс]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74

Таблиця 7. Зони нестабільності на пострадянському просторі та роль Росії

Країна	Псевдодержавні (сепаратистські) утворення, час створення	Роль Росії в конфлікті
Молдова	Придністровська молдавська республіка / ПМР, березень-серпень 1992	<ul style="list-style-type: none"> • 14-а армія та спецназ ПДВ ЗС РФ втрутились у збройний конфлікт між Придністров'ям і Молдовою під приводом захисту російськомовного населення на боці «ПМР». • Здійснює ефективний контроль території ПМР, що підтверджено низкою рішень ЄСПЛ. • Затягує мирний діалог у такий спосіб, щоб контролювати і ПМР, і Молдову. • Видача російських паспортів жителям ПМР. • Вимагає від Молдови реалізації т. зв. Меморандуму Козака (2003), згідно з яким, Молдова має стати федерацією, у якій ПМР та Гагаузія дістали б права автономних адміністративних одиниць, які визнають верховенство Кишиніва, але з можливістю накладати вето на федеральні законопроекти.
Грузія	Республіка Абхазія; 1992–1994 Республіка Південна Осетія (Держава Аланія), січень 1991 – червень 1992, серпень 2008	<ul style="list-style-type: none"> • Грала роль миротворця, одночасно підтримуючи сепаратистів в Абхазії та Південній Осетії. • У 1994 р. окупувала Абхазію, у 2008 р. – Південну Осетію. • Здійснює ефективний контроль окупованих територій, фінансує сепаратистські режими. • Офіційно визнала «незалежність» псевдодержавних утворень у 2008 р. • Здійснює видачу російських паспортів громадянам Грузії, які проживали в Абхазії та Південній Осетії, що стало формальним приводом для втручання РФ.

Азербайджан/ Вірменія	Нагірно-Карабахська республіка / НКР (Республіка Арцах), 1988–1994	<ul style="list-style-type: none"> • Військова підтримка однієї зі сторін конфлікту – Вірменії, постачання зброї. • Фактично створила залежність Вірменії від військової та економічної допомоги. • У 2013 р. Кремль змусив Вірменію відмовитися від підписання Угоди про асоціацію з ЄС, «посприявши» у приєднанні країни до ЄАЕС.
Україна	Луганська народна республіка / ЛНР; Донецька Народна республіка / ДНР, з березня-квітня 2014 р. Анексія Криму, перетворення його на суб'єкт РФ – з лютого 2014 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечила створення та підтримку, в т. ч. військову, сепаратистських утворень ЛНР та ДНР. • Здійснює ефективний контроль окупованих територій та анексованого Криму. • Брала безпосередню участь у воєнних діях (Лловайськ, Дебальцеве тощо), збила пасажирський літак рейсу МН17. • Після окупації перетворення Криму на мілітаризовану зону, що створює загрозу всьому Чорноморському регіону.
Таджикистан	1992–1997, громадянська війна	<ul style="list-style-type: none"> • У громадянській війні підтримала одну зі сторін конфлікту – уряд. Були задіяні ЗС загальною чисельністю біля 30 тис. осіб. • Забезпечила створення і постійну підтримку залежного від РФ уряду.

Результатом «заморожки» стає утворення на території, зайнятій озброєними сепаратистами («повстанцями», «народною армією» тощо), «сірої зони», яка не контролюється центральним урядом, і на якій створюються і підтримуються псевдодержавні утворення («народні республіки») з відповідними атрибутами: «кордонами», «урядом», «армією», «бюджетом» тощо.

Російська Федерація надає таким республікам серйозну військову, політичну, фінансову, матеріально-технічну допомогу на рівні, який дозволяє цим утворенням імітувати «самостійне існування». В реальності єдиною причиною і умовою їх існування є відповідна допомога Росії²⁴⁰.

²⁴⁰ Зельманович І. «Заморожені» конфлікти пострадянського простору: геополітичний аспект // Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки. Матеріали міжнародної

Деякий виняток складає територія Придністров'я, де були сконцентровані основні промислові підприємства Молдови, завдяки яким ПМР має можливість частково наповнювати свій «бюджет», меншою мірою залежачи від Росії, аніж, наприклад, Абхазія. Однак Росія все одно залишається головним торгівельним партнером й інвестором чи власником цих підприємств.

У Нагірному Карабасі функції з організації підтримки «республіки» виконує російська проксі-сила – Вірменія, сама залежна від Росії в економічному та військовому плані. Окремо в цьому ряду стоїть Крим, щодо якого здійснена анексія з наступною інкорпорацією до складу Російської Федерації, яка офіційно не визнана жодною демократичною країною світу, ООН, ПАРЕ та іншими авторитетними міжнародними організаціями.

Значний вплив на збереження конфліктів у «замороженому» стані має присутність у цій зоні російських військ та озброєнь. Військові бази, гарнізони, об'єкти, розміщені на території інших держав, створюють додаткові загрози суверенітету цих або сусідніх країн і можуть у потрібний Росії момент перетворитися на плацдарм для вторгнення і анексії частини території. Це підтверджує досвід Вірменії, Таджикистану, Молдови, Грузії, України. В цих країнах російські військові бази, «миротворчі контингенти», «обмежені військові контингенти» стали донором озброєння для «народної армії» та точкою концентрації ударної військової сили Росії в «миротворчих операціях».

Ці військові бази стають вагомим аргументом Росії для створення потенційної загрози застосування військової сили, що стає ще одним інструментом тиску на «неслухняні» країни.

На сьогоднішній день військові бази Російської Федерації розташовані в таких зонах, як: Абхазія, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизія, Придністров'я, Сирія, Таджикистан, Південна Осетія²⁴¹, а також у Криму.

Закріпившись на певному плацдармі, Росія не виконує жодних домовленостей щодо виведення/відведення своїх військ, зменшення кількості озброєння тощо. Так було в Молдові, Грузії, Україні, Вірменії. В більшості випадків Росія навіть нарощує свою військову присутність в таких зонах, як (наприклад) Абхазія чи Південна Осетія²⁴². Таким чином кількість російських військових на кожній з цих окупованих грузинських територіях

науково-практичної конференції. (Львів, 23–24 травня 2017 р.). – Львів, 2017. – С. 93.

²⁴¹ Военные базы России: сколько их и где они находятся. – [Електронний ресурс]: <https://offshoreview.eu/2018/11/04/voennye-bazy-rossii-skolko-ih-i-gde-oni-nahodyatsya/>

²⁴² Договор между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о союзнничестве и стратегическом партнерстве от 24 ноября 2014 г. – [Електронний ресурс]: <http://kremlin.ru/supplement/4783>

збільшилися від 500 до 4 тис.²⁴³. Деякий виняток складає колишня 14-та російська армія в Придністров'ї (нині ОГРВ), ротація і підтримка особового складу якої суттєво ускладнена внаслідок відсутності спільного кордону з РФ та блокади Придністров'я і ОГРВ з боку України.

На прикладі Абхазії стає зрозумілим, що навіть в разі досягнення домовленостей в рамках мінського чи нормандського форматів переговорів, за умови збереження нинішнього рівня санкцій та неефективного реагування ООН на агресію, РФ не буде їх виконувати, зберігаючи свою військову та економічну присутність на окупованих територіях.

Країни Заходу неодноразово безрезультатно закликали Росію виконати угоди про припинення вогню 2008 р. та відвести свої війська до позицій, на яких вони знаходилися до конфлікту, надавши доступ для гуманітарної допомоги у цих регіонах. Так, наприклад, 2018 р. Рада ЄС вказала Росії, що її військова присутність на окупованих територіях Грузії продовжує порушувати міжнародне право та взяті на себе зобов'язання²⁴⁴, а 9 серпня 2019 р. Естонія, Бельгія, Франція, Німеччина, Польща, Велика Британія і США закликали РФ вивести з Грузії війська²⁴⁵.

У найбільш загальному вираженні, механізм впливу Росії в означених конфліктах виглядає таким чином: розпалювання/підтримка певного внутрішньодержавного/міждержавного конфлікту – провокування/допущення кризи у конфлікті – доведення її до стадії збройного протистояння – втручання Росії у вигляді «миротворця»/захисника інтересів певної групи населення відповідних країн («російськомовні», громадяни РФ тощо) – «заморожування» конфлікту з метою збереження впливу на сторони конфлікту.

Прикметно, що подібна схема описана в якості ілюстрації до викладу «доктрини Герасимова» – статті, де було максимально концентровано викладено бачення Росією сучасних гібридних воєн²⁴⁶.

Слід зазначити, що такі конфлікти справляють вирішальний вплив на порядок денний країн, їх локалізація, та приносять колосальні збитки для їх економічного та людського потенціалу.

²⁴³ Военные базы России: сколько их и где они находятся.

²⁴⁴ Declaration by the High Representative on behalf of the EU on the 10 years anniversary of the conflict between Russia and Georgia – Consilium. – [Електронний ресурс]: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/08/07/declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-eu-on-the-10-years-anniversary-of-the-conflict-between-russia-and-georgia/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Declarat

²⁴⁵ Russia should pull back forces from Georgia, say Estonia, six other countries. – [Електронний ресурс]: <https://bnn-news.com/russia-should-pull-back-forces-from-georgia-say-estonia-six-other-countries-204148>

²⁴⁶ Герасимов В. Ценность науки в предвидении // Военно-промышленный курьер. – 2013. – № 8 (476). – 27 февраля. – [Електронний ресурс]: <https://www.vpk-news.ru/articles/14632>

**Таблиця 8. Військові бази та об'єкти РФ
на пострадянському просторі²⁴⁷**

Азербайджан	<ul style="list-style-type: none"> • Окремий радіотехнічний вузол (РО-7, об'єкт 754), Габала (Габала-2). Штатна чисельність обслуговуючого персоналу – близько 900 військовослужбовців і понад 200 цивільних фахівців (міжурядовою угодою встановлено ліміт в 1500 осіб).
Вірменія	<ul style="list-style-type: none"> • 102-а військова база, Гюмрі (Ленінакан), Єреван (найбільша на пострадянському просторі). На озброєнні – до 100 танків, близько 300 бронемашин, артилерійські системи і ЗРК різних типів. Чисельність особового складу – близько 4000 осіб.
Білорусь	<ul style="list-style-type: none"> • Окремий радіотехнічний вузол «Волга», Ганцевичи (Барановичі). Чисельність обслуговуючого персоналу – близько 600 осіб. • 43-й вузол зв'язку ВМФ РФ, Вілейка. Чисельність обслуговуючого персоналу – до 250 осіб.
Грузія (до 2008 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Кілька батальйонів загальною чисельністю до 1000 осіб у Батумі. • 62-а військова база у Ахалкалакі (чисельність контингенту – кілька сотень людей).
Абхазія (окупована РФ 1993 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • 7-а військова база (чисельність контингенту до 4000 осіб)
Південна Осетія (окупована РФ 2008 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • 4-а об'єднана військова база ВС РФ з чисельністю контингенту до 4000 осіб. Основні пункти базування: Цхінвалі, полігон в Дзарцеми, військове містечко та авіабаза в Джаві, військове містечко в 4 км на північ від Цхінвалі, аеродром спільного базування в селищі Курта (частина об'єктів знаходиться в стадії будівництва).

²⁴⁷ На основі інформації з відкритих джерел: Все Российские базы // Коммерсантъ Власть. – 2007. – №19. – С.69. – [Електронний ресурс]: <https://www.kommersant.ru/doc/766827>; Доля військової бази РФ на території Таджикистану – вирішена. – [Електронний ресурс]: <https://ukrainian.voanews.com/a/tajikistan-russia/1521008.html>; Привид ІДІЛ у Таджикистані: Як Росія використовує ісламський екстремізм у власних інтересах. – [Електронний ресурс]: <https://ua.112.ua/statji/pryvud-idil-v-tadzhikystani-yak-rosiia-vykorystovuie-islamskyi-ekstremizm-u-svoikh-interesakh-478768.html>; Военные базы России: сколько их и где они находятся; Военные базы России за рубежом. – [Електронний ресурс]: <https://rossaprimavera.ru/feed/voennye-bazy-rossii-za-rubezhom>; Lachowski Z. Foreign Military Bases in Eurasia // SIPRI Policy Paper. – №. 18. – [Електронний ресурс]: <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/PP/SIPRIPP18.pdf>; Федеральный закон «О прекращении действия соглашений, касающихся пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины» от 02.04.2014 г. № 38-ФЗ. – [Електронний ресурс]: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/38251>

Казахстан	<ul style="list-style-type: none"> • 4-й Державний центральний міжвидовий полігон. • 5-й Державний випробувальний космодром (в складі Байконура). • Окремий полк транспортної авіації, Костанай. • Окремий радіотехнічний вузол, Приозерськ, полігон Сари-Шаган. • 20-а окрема вимірювальна станція РВСН (Нова Казанка Західно-Казахстанської обл.; входила до складу 4-го ГЦМП (скорочена 15 квітня 2010 р.). • Окремий радіотехнічний вузол («Балхаш-9», об'єкт 1291, ОС-2). • РЛС «Дар'ял-У». • Три випробувальних полігони 929-го Державного льотно-випробувального центру МО РФ ім. В.П. Чкалова – 85-й (Атирау), 171-й (Теректа) і 231-й (Тургай). Чисельність військовослужбовців – близько 3000 осіб. • 171-а авіаційна комендатура, Караганда – 50 осіб.
Киргизстан	<ul style="list-style-type: none"> • 999-а авіаційна база Кант, на якій дислоковано 5 штурмовиків Су-25, 4 навчально-тренувальних літака Л-39, 2 вертольоти Мі-8. • 338-й вузол зв'язку ВМФ «Марево» (станція «Прометей»), Кара-Балта (Спартак, Чалдовар) Чуйської обл. – забезпечує зв'язок в діапазоні наддовгих хвиль Головного штабу ВМФ Росії з підводними човнами на бойовому чергуванні. • 954-а випробувальна база протичовнового озброєння, Каракол (Исик-Кульська обл.) • Автоматична сейсмічна станція №1, Ічке-Суу (Исик-Кульська обл.) • Радіосейсмічна лабораторія (автономний сейсмічний пункт) №17, Майлуу-Сай
Молдова (Придністров'я)	<ul style="list-style-type: none"> • Оперативна група російських військ у Придністров'ї (ОГРВ) у складі 3 батальйонів (чисельність контингенту – 1400-1700 осіб).
Таджикистан	<ul style="list-style-type: none"> • 201-а військова база, Душанбе, Куляб (розформована у 2015 р.), Курган-Тюбе. • 1109-й окремих оптико-електронний вузол «Нурек» (оптико-електронний комплекс «Вікно», об'єкт 7680), Нурек
Україна (до 2014 р.)	<ul style="list-style-type: none"> • Військово-морська база Чорноморського флоту, АРК, Севастополь. Чисельність особового складу – близько 13 000 військовослужбовців і 16 000 цивільних фахівців. З 2 квітня 2014 р. російські об'єкти в Криму функціонують як внутрішньоросійські.

У другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр., коли по багатьох республіках колишнього СРСР прокотилася перша хвиля політичних

заворушень та етнічних конфліктів, у них станом на 1 вересня 1991 р. загинуло 1,5 тис. та було поранено 16 тис. осіб²⁴⁸.

У всіх перерахованих вище конфліктах тією чи іншою мірою були задіяні російські війська (так звані миротворчі сили та прикордонники). Втрати російських військ у цих конфліктах склали 496 вбитих та 2 232 поранених²⁴⁹.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) оцінює загальну кількість жертв конфлікту в Україні із 14 квітня 2014 р. до 31 січня 2019 р. на рівні 40–43 тисяч, включаючи 12,8–13 тис. загиблих. До цього числа фахівці ООН зарахували і пасажирів малайзійського літака, який збили над зоною бойових дій на Донбасі²⁵⁰.

За оцінками експерта Atlantic Council А. Аслунда, втрати України від агресії Росії станом на 2018 р. склали 100 млрд дол. І це без урахування, екологічних, гуманітарних та політичних збитків, а також поточних видатків на армію, тимчасово переміщених осіб тощо. Українські фахівці вважають, що реальна цифра збитків є більшою, ніж озвучена Аслундом і, враховуючи втрати людського капіталу, може становити не менше 300 млрд дол.²⁵¹.

Згідно з дослідженням австралійського Інституту економіки та миру, лише 2016 р. Україна втратила 20,4% ВВП або 66,7 млрд²⁵².

З огляду на це, підтримка активних чи загроза відновлення активної фази «заморожених» збройних конфліктів можуть виступати серйозним інструментом зовнішньополітичного тиску та надає Москві реальні військово-політичні переваги в регіоні. Адже заморожені конфлікти:

- відволікають значні матеріальні та людські ресурси, які могли б використовуватися для розвитку економіки та обороноздатності таких країн.

- гальмують економічні та демократичні перетворення, змушуючи уряди вдаватися до непопулярних, часто авторитарних рішень.

- підривають авторитет центральної влади, яка (в разі здійснення проти неї інформаційної війни) виглядає в очах населення як «неспроможна забезпечити захист своєї території», «веде війну з власним народом», «наживається на війні» тощо.

²⁴⁸ Новое время. – 1991. – №45. – С.13.

²⁴⁹ Россия и СССР в войнах XX века. / под общ. ред. Г. Ф. Кривошеева. – М., 2001. – С.553-565.

²⁵⁰ 13 тисяч: офіційні дані ООН щодо загиблих у війні на Донбасі.

²⁵¹ Агресія Росії проти України: обсяги втрат і можливості репарацій. – [Електронний ресурс]: https://espresso.tv/article/2018/03/30/agresiya_rossiyi_protuy_ukrayiny_obsyagy_vtrat_i_mozhlyvosti_reparaciy

²⁵² Global Peace Index 2017. – [Електронний ресурс]: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/06/GPI-2017-Report-1.pdf>

Таблиця 9. Втрати всіх сторін під час основних збройних конфліктах на пострадянському просторі²⁵³

Збройний конфлікт		Втрати обох сторін	Кількість біженців
Молдова. Придністров'я (1992)		3,7 тис. осіб	
Грузія	Абхазія (1992–1994)	6,8 тис. осіб.	До 400 тис. грузинів (включаючи біженців 2008 р.)
	Південна Осетія (1991–1992)	Загинуло і пропало безвісти з обох боків близько 1,1 тис. осіб.	
	Південна Осетія (2008)	Загинуло понад 500 осіб (408 громадян Грузії: з них 170 військовослужбовців, 14 співробітників МВС, 228 цивільних осіб ²⁵⁴ ; 67 російських військовослужбовців; «Південна Осетія» – 32 військовослужбовці) ²⁵⁵	
Азербайджан/ Вірменія, Нагірний Карабах, активна фаза (1988–1994)		30 тис. загиблих	Понад 800 тис. вірмен (станом на 2001 р.)
Україна. Донбас (з 14 квітня 2014 р. до 31 січня 2019 р.)		Загальні людські втрати 40–43 тис., включаючи 12,8–13 тис. загиблих ²⁵⁶	Обліковано 1 млн 353 тис. (на 28 січня 2019 р., включаючи біженців з Криму) ²⁵⁷
Таджикистан, громадянська війна (1992–1997)		Всі втрати – вбиті, поранені, ті, хто пропав безвісти, або захворів, склали близько 500 тис. осіб. Загиблі – понад 50 тис. осіб.	1,5 млн внутрішніх біженців, 120 тис. у Афганістані

²⁵³ Якщо не зазначено інше, цифри подані за: Лавер О: Втрати населення СРСР, країн СНД та українського народу у війнах та етнічних конфліктах 1945-2005 рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – 2007. – Вип. 16. – С. 455-463.

²⁵⁴ Примус до «миру»: 10 років тому Росія напала на Грузію і розв'язала першу війну XXI століття в Європі. – [Електронний ресурс]: <https://tsn.ua/svit/primus-do-miru-10-rokiv-tomu-rosiya-napala-na-gruziyu-i-rozv-yazala-pershu-viynu-xxi-stolittya-v-yevropi-1198176.html>

²⁵⁵ «П'ятиденна війна» в Грузії: репетиція анексії Криму та війни на Донбасі. – [Електронний ресурс]: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/pyatydenna-viyna-v-gruziyi-repetitsiya-aneksiyi-krymu-ta-viyny-na-donbasi>

– роблять ослаблені внутрішніми конфліктами країни вразливими для зовнішнього втручання, застосування з боку Росії інструментів сучасних гібридних воєн, відкривають широкий простір для маніпуляцій та впливу на позиції політичних еліт.

– створюють потенційні загрози як для національної безпеки цих країн, так і негативно впливають на систему регіональної та глобальної та безпеки.

Використовуючи ці чинники, Росія має змогу впливати на прийняття політичних рішень урядами країн, які зазнали такої гібридної агресії. Таким чином «заморожені» конфлікти в Грузії та Молдові і все ще активний конфлікт на сході України стали явною перешкодою для швидкого просування цих країн шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції.

Важливою складовою у розумінні ролі Росії у збройних конфліктах на пострадянському просторі є докази її безпосередньої чи опосередкованої участі у них та наявність ефективного контролю над певною територією, який Кремль категорично та цинічно заперечує. Гібридна війна як особлива форма асиметричного конфлікту являє собою комбінацію як зовнішнього (міждержавного), так і внутрішнього конфлікту²⁵⁸. Таке розуміння відповідає особливостям визначення збройних конфліктів на пострадянському просторі як внутрішніх інтернаціоналізованих.

При цьому слід бути свідомим, що реальні політичні цілі в умовах гібридної війни приховані від широкого загалу, а юридичне доведення причетності тих чи інших осіб, структур чи держав до ініціювання та організації війни є складним завданням²⁵⁹. Скажімо, у 2014–2015 рр. Кремль офіційно заперечував присутність громадян Росії в зоні конфлікту, а президент РФ В. Путін стверджував, що на Донбасі воюють «чорашні шахтарі й трактористи»²⁶⁰. Такий же шлях – від повного за-

²⁵⁶ 13 тисяч: офіційні дані ООН щодо загиблих у війні на Донбасі. – [Електронний ресурс]: <https://www.radiosvoboda.org/a/29792144.html>

²⁵⁷ Обліковано 1 353 412 переселенців / Міністерство соціальної політики України. – [Електронний ресурс]: <https://www.msp.gov.ua/news/16617.html>

²⁵⁸ Перепелиця Г. Політика Росії – це крах міжнародної безпеки: причини та наслідки. – [Електронний ресурс]: http://r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=19827&lang=ukr

²⁵⁹ Маначинский А. Когда слабый побеждает сильного // Независимое военное обозрение. – 2006. – 22 декабря. – [Електронний ресурс]: http://nvo.ng.ru/wars/2006-12-22/2_slabyi.html

²⁶⁰ Большое интервью Владимира Путина: о нормандском формате, доверии и контакте с Порошенко. 23.02.2015. – [Електронний ресурс]: https://www.vesti.ru/videos/show/vid/636725/#/video/http%3A%2F%2Fplayer.rutv.ru%2Fiframe%2Fvideo%2Fid%2F1180086%2Fstart_zoom%2Ftrue%2FshowZoomBtn%2Ffalse%2Fsid%2Fvesti%2FisPlay%2Ftrue%2F%3Facc_video_id%3D636725

перечення присутності російських військ²⁶¹ до виправдання анексії²⁶² пройшла російська позиція і щодо Криму.

Своєрідним ключем до методології доведення вирішального впливу Росії на ситуацію в зонах заморожених збройних конфліктів є низка прецедентних рішень ЄСПЛ, винесених ним щодо жертв збройних конфліктів на Кіпрі, а особливо – в Молдавії, Грузії та Азербайджані/Вірменії, ситуація в зонах «заморожених конфліктів» яких до певної міри схожа з нинішніми українськими реаліями («Ілашку та інші проти Молдови та Росії»²⁶³, «Мозер проти Молдови і Росії»²⁶⁴, в інших рішеннях ЄСПЛ²⁶⁵).

Європейський суд з прав людини знайшов свого часу вихід з ситуації, коли держава-агресор заперечує свою присутність на окупованих нею територіях, увівши до юридичної практики поняття «ефективний контроль». «Ефективний контроль»²⁶⁶ – ведення військових дій недержавними збройними угрупованнями проти урядових сил однієї держави за підтримки іншої держави, без якої згадані угруповання не могли би провадити свою діяльність²⁶⁷. Зокрема така підтримка може бути політичною, військовою, економічною, фінансовою, соціальною. Недержавні збройні угруповання можуть створювати органи влади за підтримки іншої держави, яка співпрацює з цими органами та може делегувати до них своїх представників²⁶⁸.

Таким чином, відсутність визнання з боку держави-агресора своєї присутності на певній території відтепер не є перешкодою у встанов-

²⁶¹ Пресс-конференция Владимира Путина по Украине. 04.03.2014. – [Електронний ресурс]: <https://www.youtube.com/watch?v=ZwspcvY5kvg&t=1754s>

²⁶² Владимир Путин: Реакцию Запада на присоединение Крыма в Москве считают абсолютно неадекватной. 16.11.2014. – [Електронний ресурс]: <https://www.youtube.com/watch?v=8Arp2vmkduY>

²⁶³ Case of Paşcu and others v. Moldova and Russia (Application no. 48787/99), 08.07.2004 / HUDOC – European Court of Human Rights. – [Електронний ресурс]: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itimid%22:%7B%22001-61886%22%7D%7D>

²⁶⁴ Mozer vs. the Republic of Moldova and Russia (Application no. 11138/10). 23.02.2016. – [Електронний ресурс]: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appid%22:%7B%221138/10%22%7D%22%7D>

²⁶⁵ Case of Ivanțoc and others v. Moldova and Russia (Application no. 23687/05), 15.11.2011. FINAL 04.06.2012. – [Електронний ресурс]: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-107480%22%7D%7D>; Case of Catan and others v. Moldova and Russia (Applications nos. 43370/04, 8252/05 and 18454/06), 19.10.2012 / HUDOC – European Court of Human Rights. – [Електронний ресурс]: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-114082%22%7D%7D>

²⁶⁶ Overall Control – The Case against Dusko Tadic and the Concept of Control in the ILC-Articles on State Responsibility. – [Електронний ресурс]: <https://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/1560805>

²⁶⁷ Окупація та ефективний контроль: національне сприйняття та міжнародно-правові реалії [Електронний ресурс]: <https://mtot.gov.ua/ua/okupatsiya-ta-efektyvnyj-kontrol-natsionalne-sprinyattya-ta-mizhnarodno-pravovi-realii>

²⁶⁸ «Правова абетка» № 25: ефективний контроль чи окупація? – [Електронний ресурс]: <https://helsinki.org.ua/articles/pravova-abetka-25-efektyvnyj-kontrol-chy-okupatsiya-2/>

ленні цього факту та у відновленні справедливості згідно міжнародних норм²⁶⁹.

Як впливає з судових рішень Європейського суду з прав людини, комплексними ознаками ефективного загального контролю/ефективного керівництва чи, принаймні вирішального впливу Росії на т. зв. Придністровську Молдавську Республіку (тобто фактичної окупації певної території Молдавії) є:

- розміщення на цій території військових частин чи/та військового обладнання певної країни (в т. ч. всупереч раніше досягнутим домовленостям щодо їх виводу, як це було у Молдавії та Грузії);

- участь у військових діях громадян Росії, які не проживають у цьому регіоні;

- створення можливостей для озброєння сепаратистів за рахунок складів військових гарнізонів, які базуються на цій території. Передача сепаратистам зброї та боеприпасів;

- порушення принципів нейтралітету підрозділами збройних сил, які мають виконувати миротворчі функції;

- подальша військова, економічна, фінансова та політична підтримка, що надається Росією цій території, завдяки якій ПМР зберігає відносну життєздатність. Продаж/постачання зброї чи/та військового обладнання сепаратистам.

Безумовними ознаками ефективного контролю виступають і такі ознаки як: пряма участь збройних сил Росії у військових діях на боці сепаратистів; військова та політичне сприяння приходу сепаратистів до влади; координація дій сепаратистів з боку Росії. Планування дій сепаратистів та координація дій між збройними силами Росії та озброєними підрозділами сепаратистів. Подібні критерії виділяють і експерти Української Гельсінської спілки²⁷⁰.

В цьому плані Україною та її партнерами зібрано достатньо доказів участі Росії у подіях на Сході нашої держави. Роль Росії розкривається у таких звітах: Моніторингу ХПГ «Насильницькі злочини, скоєні в ході збройного конфлікту на сході України у 2014–2018 рр.»²⁷¹; спеціальних підбірках доказів російської присутності на Донбасі від Мініс-

²⁶⁹ Разметаев А. С. «Ефективний контроль» як базовий концепт сучасного дискурсу окупаційних режимів: політико-інституційний вимір // Сучасне суспільство. – 2018. – Вип.1(15). – С.142. – [Електронний ресурс]: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/politology/article/view/866/875>

²⁷⁰ Збройний конфлікт в Україні: військова підтримка незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР» з боку Російської Федерації / за ред.: О.Павліченко, О.Мартиненка. – К., 2018. – С.5. – [Електронний ресурс]: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Vijskova-pidtrymka-zvit-dlya-sajtu1.pdf>

²⁷¹ «Насильницькі злочини, скоєні в ході збройного конфлікту на сході України у 2014-2018 рр.». – [Електронний ресурс]: <http://khpg.org/index.php?id=1552383658>

терства інформаційної політики²⁷², повідомлень штабу ООС²⁷³, даних СММ ОБСЄ²⁷⁴, Міністерства оборони України²⁷⁵, InformNapalm²⁷⁶, інших узагальнених даних²⁷⁷.

Велике значення мають фактологічні дані, які оприлюднюються закордонними аналітичними центрами – Forensic Architecture²⁷⁸, матеріали Робочої Групи Атлантичної ради²⁷⁹, публікації Bellingcat²⁸⁰, InformNapalm тощо.

Як впливає з аналізу офіційних доктринальних документів Російської Федерації, на глобальному рівні вона прагне позиціонувати себе як окремий незалежний полюс у багатополлярному світовому порядку

²⁷² Топ-10 доказів російської присутності на Донбасі. – [Електронний ресурс]: <https://mip.gov.ua/content/top10-faktiv-rosiyskoi-prisutnosti-na-donbasi.html>

²⁷³ На Донбасі бійці ЗСУ знаходять докази присутності російської армії. – [Електронний ресурс]: <https://www.unian.ua/war/10624074-na-donbasi-biyci-zsu-znahodyat-dokazi-prisutnosti-rosiyskoji-armiji-video.html>

²⁷⁴ СММ ОБСЄ виявила на території ОРДЛО російську станцію розвідки Кредо-М1. – [Електронний ресурс]: https://dt.ua/UKRAINE/smm-obsye-viyavila-na-teritoriyi-ordlo-rosiysku-stanciyu-rozvidki-kredo-m1-314103_.html

²⁷⁵ Зведення Міноборони України щодо обстановки в районі проведення операції Об'єднаних сил. – [Електронний ресурс]: <http://www.mil.gov.ua/news/2019/09/18/zvedennya-minoboroni-ukraini-shhodo-obstanovki-v-rajonni-provedennya-operaczii-obednanih-sil/>

²⁷⁶ Волонтери опублікували масштабну інтерактивну базу даних російської агресії. – [Електронний ресурс]: <https://informnapalm.org/ua/volontery-opublikovali-masshtabnu-interaktyvnu-bazu-danyh-rosiyskoji-agresiyi/>; База даних і відеографіка новітнього озброєння ЗС РФ на Донбасі. – [Електронний ресурс]: <https://informnapalm.org/ua/baza-danyh-videografika-novitnogo-ozbroyennya-zs-rf-na-donbasi/>; Кадрова російська армія в Україні. Дослідження та інфографіка. – [Електронний ресурс]: <https://informnapalm.org/ua/kadrova-rosiyska-armiya-v-ukrayini-baza-danyh-ta-infografika/>; Російська армія в Україні. Інциденти та номери частин. – [Електронний ресурс]: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1B2OK50Cy9eBj190uRnga8M9QDX-saujFXW_nQ4n7nR0/edit?gid=941406428

²⁷⁷ Збройний конфлікт в Україні: військова підтримка незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР» з боку Російської Федерації; Іх там нет. Докази присутності російських військ на Донбасі у 2017 році. – [Електронний ресурс]: [https://www.unian.ua/war/1371926-sbu-pro-robotu-voentorgu-na-donbasi-700-tankiv-bilshe-tisyachi-bronemashin-i-do-6-tisyach-kadrovih-viyskovih-rf.html](https://tyzhden.ua/News/195850; СБУ про роботу «воєнторгу» на Донбасі: 700 танків, більше тисячі бронемашин і до 6 тисяч кадрових військових РФ. 10.06.2016. – [Електронний ресурс]: <a href=)

²⁷⁸ The Battle of Ilovaisk. Mapping Russian Military Presence in Eastern Ukraine. August–September 2014. – [Електронний ресурс]: <https://ilovaisk.forensic-architecture.org/>

²⁷⁹ Hiding in plain sight: Putin's war in Ukraine. – [Електронний ресурс]: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/hiding-in-plain-sight/>; Або український варіант цієї публікації: https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2019/08/HPS_Ukrainian.pdf

²⁸⁰ Идентификация сепаратистов, причастных к сбитию МН17. – [Електронний ресурс]: <https://ru.bellingcat.com/novosti/ukraine/2019/06/19/mh17-seragu/>; Новые российские системы радиоэлектронной борьбы на востоке Украины. – [Електронний ресурс]: <https://ru.bellingcat.com/novosti/russia/2018/09/10/new-russian-ew-donbas/>; Везд російської колони в Україну попав на відео. – [Електронний ресурс]: <https://ru.bellingcat.com/novosti/ukraine/2018/08/24/osce-convoy-filmed/>; Как российские беспилотники наводили артиллерию сепаратистов на Донбассе. – [Електронний ресурс]: <https://ru.bellingcat.com/novosti/russia/2018/08/10/russian-artillery-guidance/>

та залишитись впливовим центром інтеграції в Євразії, передусім – на пострадянському просторі²⁸¹.

Втручання у конфлікти дозволяє таким чином демонструвати контроль чи, принаймні, вплив на проблемні регіони, а отже маркувати себе як впливового регіонального чи світового гравця. Таким чином, за рахунок «ближнього зарубіжжя»/пострадянського простору Росія поповнює дефіцит свого глобального впливу. У зовнішньополітичній сфері Росія хоче закріпити за собою виключне право на контроль хоча б за тією частиною Європи, яка не належить до НАТО й ЄС²⁸².

Такому позиціонуванню сприяє і відсутність консолідованої й адекватної реакції з боку Заходу на агресію РФ. Свого часу наслідком мовчазного консенсусу визнання РФ великою державою стало закріплення уявлення про те, що вона є тотожною СРСР, просто продовжує існування під іншою назвою, і від якої начебто тимчасово «відокремилися» території. Російська пропаганда активно підтримує такі уявлення серед міжнародної спільноти²⁸³.

Не в останню чергу завдяки цьому за останнє десятиліття Москві вдалося розширити свій вплив на пострадянському просторі. При цьому спостерігається дві основні тенденції – зміщення акценту на західний пострадянський простір, збереження високого рівня активності на Південному Кавказі та поступове згортання військової присутності у Центральній Азії²⁸⁴.

IISS запропонував навіть нове поняття на позначення спроб західних держав, передусім Росії та Китаю, «випробувати на міцність» Захід (США та їх союзників) – «війни толерантності» (tolerance warfare)²⁸⁵.

Це стратегія і тактика держав, які поєднуючи кібератаки та дезінформаційні кампанії з класичними військовими інструментами, намагаються віднайти межі готовності Заходу йти на компроміси та поступки, закриваючи очі на агресію. Ці зусилля, спрямовані на розхитування основ, перевірку «слабких місць», ствердження права в односторонньому порядку та отримання системної тактичної переваги над

²⁸¹ Strategic Survey 2018: The Annual Assessment of Geopolitics. Summaries. – [Електронний ресурс]: <https://www.iiss.org/-/media/files/publications/strategic-survey-2018/ssy-2018-summaries.ashx?la=en&hash=5C62CC5B914DA413D47C8F9991AD4A654527652B>

²⁸² Перепелиця Г. Идеология «русского мира» як загроза безпеці світу та Україні (миру, безпеці, демократії та процвітання). – [Електронний ресурс]: http://r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=81655&lang=ukr

²⁸³ Парохонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни та миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. – К., 2019. – С.193.

²⁸⁴ Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space...

²⁸⁵ A new geopolitical challenge to the rules-based order. – [Електронний ресурс]: <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2018/11/challenge-rules-based-order>; Strategic Survey 2018. – [Електронний ресурс]: <https://www.iiss.org/publications/strategic-survey>

нерішучими опонентами. Вони перевіряють здатність цілі стримувати та перемагати ці зусилля.

Попри розвинений інтеграційний дискурс та наявність численних інтеграційних проєктів на чолі з Москвою, сучасна Росія не може запропонувати моделі майбутнього, яка б була привабливою для більшості держав пострадянського простору. До того ж звужуються можливості Росії для реалізації масштабних інтеграційних проєктів. У результаті західних санкцій, а також падіння цін на енергоносії, за деякими оцінками, Росія лише у 2015 р. втратила близько 140 млрд дол. За оцінками Bloomberg, за чотири роки санкцій США і ЄС російська економіка впала на 6% порівняно з показниками, які могли бути без обмежувальних заходів²⁸⁶.

Водночас, інших потенційних центрів консолідації, на пострадянському просторі не існує і жодна з держав не заявляла про свої амбіції замінити Росію у цій якості. А Росія все ще володіє достатньою економічною та військово-політичною могутністю, необхідною для домінування. Це стимулює Росію до здійснення на пострадянському просторі більш жорсткої політики примусу у відповідності до уявлення цієї країни про свої геополітичні інтереси та пріоритети. Російські лідери вважають підтримку безпеки на пострадянському просторі виключною прерогативою своєї країни, включаючи право втручатися в односторонньому порядку.

Модель відносин, яку просуває Москва, базується не на співпраці між рівними партнерами, а на вимогах безумовного прийняття російської гегемонії у регіоні.

Тобто, не маючи змоги запропонувати привабливі і ефективні моделі інтеграції, Росія намагається не допустити розвитку альтернативних варіантів інтеграції на пострадянському просторі. В іншому разі, це поставило б під сумнів її верховенство і вплив в регіоні. Звідси випливає зацікавленість обмежувати євроінтеграційні прагнення таких країн-учасниць програми Євросоюзу «Східне партнерство» як Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова й Україна та гальмувати процес посилення впливу НАТО і США на терені СНД²⁸⁷.

Проведення Росією «жорсткої» геополітики спирається на потужний (відносно інших країн регіону) економічний та військовий потен-

²⁸⁶ Here's One Measure That Shows Sanctions on Russia are Working – Bloomberg. – [Електронний ресурс]: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-11-16/here-s-one-measure-that-shows-sanctions-on-russia-are-working>

²⁸⁷ Алексейченко О.В. «Заморожені» конфлікти на пострадянському просторі: Геополітичний вимір // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». – 2013. – № 2. – [Електронний ресурс] http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2305/2025

ціал. Для прикладу зазначимо що за даними МВФ ВВП Росії у 2018 р. склав 1 трлн 630,6 млрд дол. США, а ВВП України 124,6 млрд дол США, або приблизно у 13 разів меншим від рівня ВВП РФ.

За висновками західних експертів, російські збройні сили в рази на загал переважають, як кількісно, так і якісно, армії інших пострадянських країн. Після розпаду Радянського Союзу Росія успадкувала основну частину радянської армії, включаючи її арсенал та інфраструктуру. Крім того, Росія почала всебічно реформувати свої збройні сили восени 2008 р., після російсько-грузинської війни. Зокрема, російський оборонний бюджет зріс з 24,6 млрд дол. у 2008 р. до 45,6 млрд дол. у 2017 р.²⁸⁸.

За даними Стокгольмського інституту проблем миру (SIPRI), 2018 р. Росія витратила на армію 61,4 млрд дол. Для порівняння – витрати України на армію у 2018 р. склали 4,8 млрд дол.²⁸⁹ Дані Міжнародного інституту стратегічних досліджень (IISS) також кореспондуються з цими цифрами²⁹⁰.

Щоправда, Росія за рівнем витрат на армію поступається вдсятеро США (649 млрд дол. у 2018 р. – SIPRI) та майже втричі – Китаю. Але найближчий конкурент Росії в Чорноморському регіоні – Туреччина – поступається Росії за цим показником утричі; а у Східній Європі – Польща – майже вшестеро²⁹¹. З першого погляду, це забезпечує Росії величезний силовий відрив та можливість ефективно використовувати його як інструмент реалізації регіональної політики. Але частина країн регіону об'єднана коаліційною угодою в рамках НАТО, що створює для силових розрахунків Кремля суттєві обмеження. Найбільш ймовірно, що Москва вважатиме кордони країн-членів НАТО своєрідними рамками для застосування військової сили чи погроз нею²⁹².

На момент початку війни проти України Росія (разом з Вірменією та Азербайджаном) входила до першої десятки країн (№7) у Глобальному індексі мілітаризації-2014 (GMI) Боннського міжнародного центру конверсії (BICC). Станом на кінець 2017 р. Росія залишалася в десятці, піднявшись на один щабель вгору. Україна за цей час піднялася з 20 на

²⁸⁸ Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space. – [Електронний ресурс]: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/russias-military-policy-in-the-post-soviet-space/>

²⁸⁹ World military expenditure grows to \$1.8 trillion in 2018. – [Електронний ресурс]: <https://www.sipri.org/media/press-release/2019/world-military-expenditure-grows-18-trillion-2018>

²⁹⁰ On the up: Western defence spending in 2018. – [Електронний ресурс]: <https://www.iiss.org/blogs/military-balance/2019/02/european-nato-defence-spending-up>

²⁹¹ Trends in World Military Expenditure, 2018. – [Електронний ресурс]: https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018.pdf

²⁹² Капітоненко М. Політика Росії щодо сусідніх держав (доктрина «обмеженого суверенітету»). – [Електронний ресурс]: <http://fpp.com.ua/polityka-rosiyi-shhodo-susidnih-derzhav-doktryna-obmezhenoogo-suverenitetu/>

14 місце²⁹³. Індекс мілітаризації відображає вагу і важливість військового апарату держави стосовно його суспільства в цілому. Він розглядає, зокрема, співвідношення військових витрат з ВВП та витратами на охорону здоров'я (у відсотках від ВВП), а також співвідношення чисельності важких озброєнь і всього населення країни.

Одним з інструментів утримання контролю над пострадянськими країнами із замороженими конфліктами є надання жителям непідконтрольних центральній владі територій статусу громадян Росії, як це вже відбулось зі значною кількістю населення Придністров'я (40%), Абхазії (85%) і Південної Осетії (90%)²⁹⁴. Росія, таким чином, отримала легальну можливість у будь-який час використати цей чинник як вагомий аргумент для надання військової допомоги «співвітчизникам», що, зокрема, відображено у Военній доктрині РФ.

Після окупації Криму Росією від практично усе доросле населення півострова у 2014 р. в примусовому порядку отримали російські паспорти²⁹⁵. З 14 червня 2019 р. у Росії почали видавати російські паспорти жителям окупованих частин Донецької та Луганської обл.²⁹⁶. Станом на 15 серпня 2019 р. російські паспорти вже отримали 25 тис. громадян України, які проживають на підконтрольних ДНР і ЛНР територіях Донбасу²⁹⁷. Росія таким чином може готуватися легітимізацію псевдодержав ДНР/ЛНР або ж готувати привід для введення військ на території України. Саме за таким сценарієм розвивалися події під час війни в Грузії в 2008 р.²⁹⁸.

Іншим якорем, який міцно прив'язує до Росії сепаратистські утворення є те, що вони здебільшого є залежними від Москви у фінансовому плані. Для прикладу, «державний бюджет» Абхазії з 2009 р. залежить від російської допомоги більш ніж на 50%²⁹⁹. У 2017 р. ВВС підрахувала, що сума дотацій склала з 2008 р. майже 37 млрд рублів (616 млн дол.)³⁰⁰. Натомість за оцінками Stratfor, на утримання

²⁹³ Global Militarization Index / Bonn International Center for Conversion. – [Електронний ресурс]: https://gmi.bicc.de/index.php?page=ranking-table&year=2017&sort=rank_asc

²⁹⁴ Кому Россия выдавала свои паспорта // Коммерсантъ. – 2019. – 16 апреля. – №67.

²⁹⁵ Громадянство Росії у Криму: під примусом чи з любов'ю? 29.12.0215. – [Електронний ресурс]: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/12/151225_crimea_passports_citizenship_russia_sd

²⁹⁶ МВД начало выдачу российских паспортов жителям Донбасса. 14.06.2019. – [Електронний ресурс]: <https://www.rbc.ru/society/14/06/2019/5d0341639a79478ba951be5d>

²⁹⁷ МВД приняло более 60 тыс. заявлений от жителей ДНР и ЛНР на получение гражданства России. 15.08.2019. – [Електронний ресурс]: <https://tass.ru/obschestvo/6765541>

²⁹⁸ Російські паспорти вже на Донбасі: як відповісти Україні. 29.04.2019. – [Електронний ресурс]: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/u-putina-vidpovili-zelenskomu-schodo-rosijskih-pasportiv.htm>

²⁹⁹ Козловскій С. Сколько денег Россия выделяет Абхазии и как их тратят. 08.08.2017. – [Електронний ресурс]: <https://www.bbc.com/russian/features-40862115>

³⁰⁰ Там же.

«незалежної республіки» Російська Федерація лише щорічно витрачає близько 300 млн дол.³⁰¹.

За рахунок російських грошей фінансуються всі соціально-значимі витрати: заробітна плата працівників бюджетної сфери, допомога на дитину, пенсії, стипендії, харчування, медикаменти, поточне утримання мережі бюджетних установ³⁰². З 2015 р. за міжурядовою угодою РФ співфінансує підвищення в Абхазії зарплат основних категорій працівників «держустанов» до рівня, порівнянного з оплатою праці в Південному федеральному окрузі РФ. Це стосується і пенсій жителів Абхазії, що мають російське громадянство³⁰³.

Залежність Південної Осетії від російської фінансової допомоги ще більш тотальна, вона складає близько 90% доходів бюджету республіки. Так, у 2017 р. із загального доходу бюджету Південної Осетії в 8,1 млрд руб фінансова допомога Росії складала 7,3 млрд руб.³⁰⁴.

З 2008 р. Росія також фінансує виплату «російських» надбавок придністровським пенсіонерам у сумі близько 18 млн дол. щороку, а також будівництво соціальних об'єктів (у 2017 р. на 40 млн дол.) та дотує споживання населенням ПМР газу (станом на 2017 р. на 5,8 млрд дол.)³⁰⁵.

Активність Росії в зонах конфліктів, її фактичний контроль над невизнаними «республіками» і внаслідок цього – отримання нею серйозних важелів впливу на низку країн пострадянського простору, створює вкрай негативне тло для демократичного та економічного розвитку країн регіону. Однак низка показників свідчить про те, що Москва не досягла поставлених цілей.

Присутність Росії у Придністров'ї, на Південному Кавказі, Донбасі та в Криму, відкрита інтервенція в Грузії та Україні справді призвела до того, що Київ, Кишинів та Тбілісі втратили контроль над частиною своєї території. Це також віддалило перспективи їх вступу до НАТО. Однак ці країни на разі не демонструють готовності повернутися в

³⁰¹ Stratfor: Россия тратит \$5 млрд в год на квази-государства. 16.09.2015. – [Електронний ресурс]: <https://republic.ru/posts/56505>; The Logic and Risks Behind Russia's Statelet Sponsorship. 15.09.2015. – [Електронний ресурс]: <https://worldview.stratfor.com/article/logic-and-risks-behind-russias-statelet-sponsorship>

³⁰² Россия предоставит финансовую помощь Абхазии и Южной Осетии. – [Електронний ресурс]: <https://grani-ru-org.appspot.com/Politics/Russia/m.148686.html>

³⁰³ Бюджетникам в Абхазии повысят зарплату за счет российской помощи. – [Електронний ресурс]: <https://tass.ru/ekonomika/6503097/>

³⁰⁴ Финансовая помощь Южной Осетии и Абхазии со стороны России. 06.08.2018. – [Електронний ресурс]: <https://sputnik-abkhazia.ru/reference/20180806/1024614454/finansovaya-pomoshh-yuzhnoj-osetii-i-abkhazii-so-storony-rf.html>

³⁰⁵ Россия возобновила финансирование Приднестровья. 11.08.2017. – [Електронний ресурс]: http://www.ng.ru/cis/2017-08-11/1_7049_pridnesrovie.html; Приднестровье: куда движется непризнанная республика. 01.11.2017. – [Електронний ресурс]: <https://www.bbc.com/russian/blog-photo-41804843>

лоно метрополії. Більше того, відкритий акт агресії проти України змушив розглядати Росію як потенційну загрозу навіть найближчих російських союзників на пострадянському просторі – Білорусь та Казахстан.

Москва досягла певних успіхів у реалізації своєї стратегії лише щодо держав і псевдодержавних утворень, які прямо залежать від її військового захисту, таких як Абхазія, Південна Осетія, Придністров'я, Вірменія та, певною мірою, Киргизстан і Таджикистан.

На нашу думку, базовий сценарій залишиться незмінним – ситуація в зонах заморожених конфліктів залишиться вибухонебезпечною бомбою з годинниковим механізмом, готовою у будь-який момент знову вибухнути, створюючи додаткові загрози світовій системі безпеки. При цьому руку на кнопці цієї бомби триматиме Росія – головний вигодонабувач нестабільності на пострадянському просторі. Тому логічно буде допустити, що у найближчій перспективі не варто очікувати суттєвих позитивних змін у врегулюванні заморожених конфліктів.

Світове співтовариство не виробить консолідованого бачення вирішення проблем на пострадянському просторі і не матиме достатньо ефективних інструментів врегулювання та важелів тиску на сторони та бенефіціарів заморожених конфліктів. Росія, у свою чергу, не відмовиться від своїх претензій на гегемонію у пострадянському просторі, попри явні збитки, які отримує від запроваджених щодо неї санкцій. Вона і далі залишається потужним (у військово-політичному плані) гравцем в Євразії, який не лише зацікавлений у домінуванні у регіоні, але й спроможний протистояти світовому співтовариству, шантажуючи його ядерною зброєю та вуглеводнями. Москва продовжуватиме явну і приховану, політичну, військову та матеріальну підтримку самопроголошених «республік» та намагатиметься нав'язати своє бачення шляхів і механізмів налагодження мирного життя на територіях глючих конфліктів.

Для України, Грузії та Молдови максимальне зближення з ЄС та НАТО, а в перспективі – і вступ до цих організацій, буде не лише одним із найбільш ймовірних механізмів забезпечення від експансіоністських зазіхань Росії, але й своєрідною перемогою у гібридній війні з Росією. Адже саме заради недопущення такого варіанту розвитку подій Росією були створені та підтримуються ці зони нестабільності.

Розширення співпраці в рамках ГУАМ, а також розширення самої організації та її компетенції може стати гібридною відповіддю на зазіхання Росії на безальтернативність інтеграційних процесів на пострадянському просторі.

Україні в цій ситуації потрібно шукати всі можливості для максимального використання наявних міжнародно-правових механізмів

для відновлення територіальної цілісності на умовах дотримання національних інтересів. Стратегічний напрям – підтримка та розширення міжнародної коаліції демократичних держав, реально зацікавлених у врегулюванні конфліктів на пострадянському просторі з метою стабілізації ситуації в регіоні на засадах загальноновизнаних міжнародних норм та принципів.

Важливим елементом в гібридному протистоянні є вироблення українським суспільством та політикумом консолідованої позиції щодо допустимих меж компромісу при врегулюванні проблем, які виникли внаслідок російської агресії.

Для України був би важливим досвід Грузії та Молдавії щодо відносин з окупованими Росією територіями та спроб їх повернути. Цей досвід є важливим навіть з огляду на те, що обраний Грузією політико-дипломатичний шлях повернення окупованих територій, поки що не приніс Тбілісі жодних позитивних результатів³⁰⁶, а постійні заяви США щодо невизнання окупації частини Грузії³⁰⁷ також не мали у підсумку жодних реальних дій. Це має підштовхнути Україну шукати власні, більш дієві рецепти деокупації своїх територій.

³⁰⁶ Іщенко Н. Чому Грузії не вдалося: 10 років невдач грузинської моделі примирення із сепаратистами. 08.08.2018. – [Електронний ресурс]: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/08/8/7085363/>

³⁰⁷ Майк Помпео: США ніколи не смиряться с оккупацией Грузии. 07.08.2018. – [Електронний ресурс]: <https://www.newsgeorgia.ge/majk-pompeo-ssha-nikogda-ne-smiryatsya-s-okkupatsiej-gruzii/>